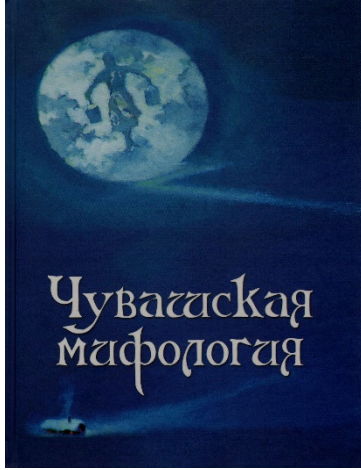

□ BAHAR ERİŞ KARAOĞLAN

ÇUVAŞSKAYA MİFOLOGİYA: ETNOGRAFIÇESKİY SPRAVOÇNIK “ÇUVAŞ MİTOLOJİSİ: ETNOGRAFIK EL KİTABI” HAKKINDA

Çuvaş Mitolojisi: Etnografik El Kitabı (Çuvaşskaya Mifologiya: Etnograficheskiy Spravochnik), *Çuvaş Devlet Beşeri Bilimler Enstitüsü'nün* (Çuvaşskogo gosudarstvennogo instituta gumanitarnih nauk) araştırma projesi kapsamında Enstitü akademisyenleri tarafından hazırlanmıştır. 2018 yılında *Çuvaşskoye Knijnoye İzdatel'svo* tarafından basılmış, 591 sayfadan oluşan kitap, Çuvaş mitolojisinin ilk etnografik başvuru kitabıdır. Redaktörlüğünü tarihçi D. V. Yegorov, G. B. Matveyev, G. A. Nikolayev ve filolog V. A. Yenderov'un yaptığı projenin yürütücüleri, tarihçi G. A. Nikolayev, A. A. Trofimov, filolog V. G. Rodiyonov ve N. I. Yegorov'dur. El Kitabı'nın içindeki sözlük maddelerini A. A. Antipina, D. V. Yegorov, V. A. Yenderov, V. P. İvanov, A. P. Leontiyev, G. B. Matveyev, V.

G. Rodiyonov, E. V. Sergeyeva, S. V. Şerbakov yazmıştır. Görselleri ise sanat tarihçisi A. İ. Mordvinova seçmiştir. Kitabın tanıtımı 21 Aralık 2018'de *Çuvaş Devlet Beşeri Bilimler Enstitüsü'nde* gerçekleştirilmiştir (URL-1).

Kitabın *İçindekiler* kısmında, giriş niteliğinde iki yazı bulunmaktadır. Giriş yazılarından ilki G. A. Nikolayev'e, diğeri G. A. Nikolayev ve V. A. Yenderov'a aittir. İlk giriş yazısı *Etnografik Başvuru Kitabı Hakkında* (Slovo ob etnograficheskom spravočnike) başlığını taşımaktadır. Diğeri ise *Giriş* (Vvedeniye) başlığını taşımakta ve çalışma hakkında daha ayrıntılı bilgiler vermektedir. Giriş yazılarından sonra gelen ilk makale, G. B. Matveyev ve V. A. Yenderov'a aittir ve makale *Çuvaş Mitolojisi Araştırmalarının Tarihi* (İstoriya izuçeniya çuvaşskoy mifologiyi) adını taşımaktadır. İkinci makale, G. B. Matveyev'e aittir ve *Dünyanın Dini-Mitolojik Resmi* (Religiozno-mifologičeskaya kartina mira) adını taşımaktadır. Üçüncü makale, D. V. Yegorov'un *Tanrılar, Tanrı ve Ruhlar* (Bogi, bojestva i duhi) adlı makalesidir. Son olarak da dördüncü makale V. A. Yendorov'a aittir ve *Sözlü Halk Sanatı Ürünlerinde Mitolojik Çizgiler* (Mifologičeskiye syujeti v pamyatnikah ustnogo narodnogo tvorčestva) başlığını taşımaktadır. Makalelerden sonra çalışmada *Sözlük Maddeleri* (Slovarnıye sta'ti), madde başı olan sözcüklerin *Alfabetik Listesi* (Slovník), *Kaynakça* (bibliografiya), *Kısaltmalar Listesi* (Spisok sokraşeniye) ve de son olarak *Kullanılan Metinler* (Prilojeniya) yer almaktadır. Çalışmada 72 tane Çuvaşça metine yerilmiştir ve Çuvaşça metinlerin Rusça karşılıkları da bulunmaktadır.

Kitap, Çuvaş mitolojisinin ilk etnografik başvuru kitabı olarak sunulsa da bu çalışmadan önce *Küçük Çuvaş Ansiklopedisi* (Kratkuyu çuvaşskuyu ensiklopediyu (2001) ve *Çuvaş Ansiklopedisi* (Çuvaşskuyu ensiklopediyu, 2006, 1; 2008, 2; 2009, 3; 2011, 4) gibi çalışmaların da olduğu, mitler, takvime bağlı olarak geçiş törenleri ve halk bilimi terimlerinin büyük çoğunluğunun bu ansiklopedilerde de yer aldığı dile getirilmektedir. Ancak bu çalışmanın farkı, Orta Asya'daki bozkırlardan İdil çayırlarına ve

ormanlarına kadar uzanan, farklı dinlerin mensubu olan birçok halkla doğrudan ve dolaylı temaslar eşliğinde oluşan kültürün, Çuvaşların mitolojik bilincine etkisi göz önünde bulundurularak hazırlanmış olmasıdır. Tarihi arka plana önem verilerek oluşturulan bu kitabın temelinde yer alan mitler, efsaneler, âdet-ananeler, büyü ve dua metinleri, Çuvaşların ritüelleri, büyük bir arşivden ve basılmış kaynaklardan da faydalanılarak hazırlanmıştır. Bu basılmış kaynaklardan biri de çok değerli bir materyal olan *Çuvaş Halk Yaratıcılığı* “Çıvaş Halih Pultarulih” serisidir.

El Kitabı'nın *Sözlük* kısmında 270'den fazla temel kavram bulunmaktadır. Kitaptaki sözlük maddeleri alfabetik sıraya göre düzenlenmiştir. Madde başları, Çuvaşça büyük harflerle ve karşılıkları Rusça'ya çevrilerek verilmiş ve madde başı olan addan sonra gerektiğinde o adın eş anlamlısı da yazılmıştır. Terimler büyük harflerle belirtilip Çuvaşça kavramlar makale içinde italik yazılmış ve gönderme yapılan sözlük maddelerinin adları parantez içinde italik olarak gösterilmiştir. Büyük Tanrıların, Tanrı'nın, ruhların, bayram ve törenlerin adları da büyük harflerle yazılmıştır.

Kitaptaki sözlük maddelerinde anlatılanlara, sözlüğün sonunda yer alan 30 resim eşlik etmektedir. Bu resimlerde *Aka* “Ekim”, *Arşuri*, *asamat kiperi* “gökkuşağı”, *Aşa*, “şimşek Tanrısı” *Aştaha* “ejderha”, *vıy* “oyun”, *vırman* “orman”, *vile pitarni* “ ölü gömme”, *Yırış*¹⁰, *kiş pitti* “kurban ritüeli”, *kurka* “kepçe”, *Pirışte*¹¹, *Kiremet*¹², *Raştav* “Aralık”, *sirt-tu* “dağlar”, *surhuri* “Aralık/ Noel Bayramı”, *şil* “oluk”, *şır haphi* “yerin kapısı”, *sumir çüki* “yağmur kurbanı”, *şurt-yır*, *tınçe* “Dünya”, *tuy* “düğün”, *Ulip* “Alp”, *hvel* “Güneş”, *hirt-şurt*¹³, *hur-kayık şulı* “Samanyolu”, *çük vırinı* “kurban yeri”, *şipir* “gayda”, *Yel külli* “Yel Gölü”, *Esrel*¹⁴, *yuman* “meşe” ve *yupa* “mezar direği” gibi mitolojik karakterler, nesnelere ve ritüellerin V. I. Ageyeva, V. G. Britvin, K. V. Vladimirova, A. V. Danilova, V. A. Zotikova, A. A. Efeykina, N. A. Enilina, Yu. A. Zaytseva, A. İ. Mittova, S. N. Mikhailova, V. L. Nemtseva, V. P. Petrova (Praski Vitti), N. I. Plonişa, N. K. Sverçkova, M. S. Spiridonova, A. A. Trofimova, G. G. Fomiryakova'nın zihnindeki dünya düzenine nasıl yansıdığı da bu kitapta görülmektedir.

Çuvaş Mitolojisi: Etnografik El Kitabı'nın makalelerinin bulunduğu birinci bölümde, Çuvaş mitolojisinin tarihsel yorumu, dünyanın dinî ve mitolojik görüntüsü, Çuvaş panteonu ve Çuvaşların sözlü halk edebiyatı ürünlerindeki mitolojik unsurlar gibi konulara yer verilmiştir. Bu bölümdeki makaleler başvuru kitabının yarısını oluşturmaktadır. G. B. Matveyev ve V. A. Yenderov tarafından yazılmış *Çuvaş Mitolojisi İncelemelerinin Tarihi* (İstoriya izuçeniya çuvaşskoy mifologiyi) adlı ilk

¹⁰ Yırış sözcüğünün ilk anlamı “adak, kurban sunulacak hayvan”dır. Sözcük, “adak yapılan ruh” ve “adak” anlamlarına da gelmektedir. Çuvaşlar arasında Yırış'in, çıban, göz rahatsızlığı ve uyuz gibi hastalıklara sebep olduğu düşünülmektedir. Bu ruh, karaağaç kabuğundan yapılmakta ve kapının arkasında sepette yaşadığı düşünülmektedir (Bayram 2010: 41).

¹¹Pirışte, koruyucu bir ruh ve melektir. Bu ruhlar, Tanrı'ya hizmet eder. Ayrıca bu ruhların, insanların yanında gezdiğine de inanılmaktadır (Bayram 2010: 37).

¹²Kiremet, Çuvaşların topluca dua edip kurban sunduğu yerlerdir. Genellikle dağlar, ormanlar, su kaynakları, açık tarlalar ve göller Kiremet olarak kullanılmaktadır (Bayram, 2010: 41).

¹³Evin koruyucu ruhudur. Evdeki ocaktan aileyi gözetler. İnanişe göre onun olduğu yerde huzur ve mutluluk olur (Bayram 2010: 39).

¹⁴Esrel, insanların canını alan, ilk gömülen insanın ruhudur. Kendinden sonra ölen herkese bu ruh bakmaktadır (Bayram 2010: 40).

makalede, devrim öncesinde ve 21. yüzyılda Çuvaşların dünya görüşü, mitik yerler, iyi-kötü ruhlar, Tanrı gibi mitolojik konularda, 20 sayfadan oluşan bir bibliyografya verilmiştir. Makalede, liste halinde ayrıntılı olarak ya da birkaç cümlelik açıklamalarla pek çok çalışmadan bahsedilmektedir. Aşağıda özetlenen çalışmalar ayrıntılı, teorik, ilk ve karşılaştırmalı olma ölçütleri dikkate alınarak seçilmiş ve tanıtılmıştır.

Makalede ilk olarak *St. Petersburg İmparatorluk Bilimler Akademisi* tarafından düzenlenen Sibiry ve Orenburg keşif gezilerine (1733-1743) katılanların yazdıkları konusunda bilgi verilmiş, ardından 18. yüzyılın ikinci çeyreğinde hazırlanmış *Tatarca-Çuvaşça-Mordvince Sözlük* (Russko-Tataro-Çuvaşsko-Mordovskiy Slovar') ve *Rusça-Çuvaşça-Marice-Mordvince Sözlükler*'deki (Russko-Çuvaşskom-mordovskiy slovar') materyalden bahsedilmiştir. G.F. Miller'in *Çeremis, Çuvaş ve Votyaklar gibi Kazan Bölgesinde Yaşayan Pagan Halkların Betimlenmesi* (Opisaniye jivuşih v kazanskoy guberniyi yazıçeskih naradov, yako to çeremis, çuvaş i votyakov) adlı yazısı, karşılaştırmalı bir çalışma olarak tanıtılmış ve Çuvaşların gökyüzünde, insan ve *Dünya*'yı izleyen bir *Tanrı* ve suda yaşayan, kötülük yapan bir *Şeytan*'in¹⁵ olduğuna inandıklarından bahsedilmiştir. Çuvaş panteonundaki Tanrıların dönüşümünü gösteren bir örnek olarak akademisyen P. S. Pallas'ın çalışmasına da değinilmiştir. Çalışmada, Çuvaşlarda bugün kötü ruh olarak görülen *Yır'ih*'e tıpkı asıl Tanrı *Torı* "Tanrı"¹⁶ gibi dua edildiği söylenmiştir.

Makalede, bugünkü *iyi ruh, kötü ruh* sınıflandırmasını ilk yapanın Johann Gottlieb Georgi¹⁷ olduğundan bahsedilip 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın birinci yarısında, Çuvaşların Hristiyanlıktan önceki dinini, antropojenik mitleri tasvir eden K. S. Mil'koviç'in *Simbirsk Bölgesi Çuvaşlarının Hayatı ve İnançları* (Bit i verovaniya çuvaş simbirskoy guberniyi) adlı çalışması tanıtılmıştır. Çalışmada, 30'dan fazla iyi Çuvaş ruhu ve kötü Çuvaş ruhundan bahsedilip ruhların *asıl, orta ve küçük* olarak bölündüğüne değinilmiştir. Kazan'da 1834'te basılan, G. B. Matveyev ve V. A. Yenderov'un önemli olarak vurguladığı A. A. Fuks'un (Apekhtina) *Zapiski O Çuvaşah i Çeremisah Kazanskoy Guberniyi* (Kazan İlinin Çuvaş ve Marileri Hakkında Notlar)¹⁸ adlı çalışmasında, *uçuk* "kurban alanları" *sıra çüki* "sonbaharda bira ile şükran sunmak için yapılan ibadet", *şmse* "tabulaştırılmış iş saatleri", *Kiremet, vile pıarni* "ölü gömme" töreni, *Pumilkke* "cenaze" ve *yumiş*¹⁹ ile ilgili ilginç tasvirlerin olduğu belirtilmiştir.

Şüphesiz, bu makalede bahsedilen bir diğer önemli araştırmacı, bu alanda 20 eser veren V. K. Magnitsky'dir. Kazan ilinin Çeboksarı bölgesinde avukat olarak çalışırken N. I. Zolotnitsky ile

¹⁵ Çuvaşlara göre Şuyttan "Şeytan" kötü ruhların başında gelir. Ormanlarda, ırmaklarda, uçurumlarda, göllerde, banyoda yaşarlar ve Şeytan'ın faaliyetlerini öğlen, gece yarısı, eski yıldan yeni yıla geçiş zamanlarında gerçekleştirdiğine inanılır (Bayram 2010: 39).

¹⁶Torı, Yukarı Çuvaşlarda "Tanrı" anlamındadır. Turı, tek olan yüce Tanrı'dır (Bayram, 2010: 35).

¹⁷J. G. Georgi hakkında daha fazla bilgi edinmek için Sinan Güzel'in "Bir Batılının Gözünden 18. Yüzyılda Çuvaşlar: Johann Gottlieb Georgi ve Çuvaşlara İlişkin Kayıtları" adlı makalesine bakılabilir.

¹⁸A. A. Fuks'un bu eseri ile ilgili daha fazla bilgi edinmek için Sinan Güzel'in "Aleksandra Andreyevna Fuks'un 1840 Tarihli Kazan Notlarında Çuvaşça Dil Malzemesi" adlı makalesine bakılabilir.

¹⁹Yumiş, Çuvaşlar arasında din adamı, falcı, büyücü, halk hekimi olarak kabul edilen, olağanüstü niteliklere sahip kişidir (Bayram, 2010: 36).

yakınlaşmış ve Çuvaş mitolojisinde *Turî* “Tanrı”, “ruh”, *Kiremet*, *Yîrîh* kavramlarındaki karmaşayı çözmek üzere çalışmalar yapmıştır. Makalede, E. A. Malov’un *Yahudilerin Çuvaşlar Üzerindeki Etkisi* (O vliyaniyi evreystva na çuvaş) başlıklı yazısında, bazı ruh, Tanrı, ritüel ve bayramların adları belirtilerek bu sözcüklerin anlamlarının incelendiği ifade edilmiştir. Karşılaştırmalı bir yöntemle hazırlanan bir diğer çalışma, Kazan Üniversitesi Profesörü I. N. Smirnov’un Besermanların gök gürültüsü ve şimşeklerin yaratıcısı olan *Kvaz*’ı göksel Tanrı *Aşlati* “şimşek, yıldırım” ile karşılaştırdığı çalışmadır. Çuvaş halk edebiyatının türleri, halkın dinî hayatı ve ritüelleri konusunda önemli çalışmalar yapmış N. I. Aşmarin’in 17 ciltlik dev Çuvaşça Sözlüğü dil, folklor ve etnografik açıdan zengin bir çalışma olarak bibliyografya içinde yerini almıştır.

Genel olarak bunlardan sonraki çalışmaların teorik nitelikte olduğuna değinen G. B. Matveyev ve V. A. Yenderov, İ. İ. Odyukov’un *Mitolojik Geleneklerin İdeolojik ve Sanatsal Özellikleri* (İdeyniye i hudojstvenniye osobennosti mifologičeskih predaniy) ve *Mitlerle Masallar* (Mifi i predaniya) çalışmalarında, Çuvaşların geleneksel dünya görüşünde etkili olan unsurların kökleri, İslam ve İncil olduğu belirtilmiştir. Makalede, gerçek anlamda dinî-mitolojik dünya görüşü meselelerini teorik olarak ele alanların *Çuvaş Dil, Edebiyat, Tarih ve Ekonomi Araştırma Enstitüsü*’nün çalışanları olduğu belirtilmiş ve 1950-1960 yılları arasında Çuvaşların dinî inanç ve ritüellerinin ilk sistematik çalışmasının P. V. Denisova’nın *Çuvaş’ın Dinî İnanıcı* (Religiozniye verovaniya çuvaş) adlı çalışması olduğu belirtilmiştir. Daha sonra ise 2004 yılında, Çuvaş mitleri, efsaneleri ve hikâyelerinin yer aldığı *Çuvaş Halk Yaratıcılığı* (Çuvaş Halih Pultarulih) dizisinden ve A. K. Salmin’in *Çuvaş İnanç Sistemi* (Sistema verovany çuvaşey) kitabından söz edilmektedir.

Makalenin sonunda Çuvaş mitolojisinin sorunlarının 8 Ekim 2015’te *Çuvaş Devlet Beşeri Bilimler Enstitüsü*’nde düzenlenen konferansta tartışıldığından, bu toplantının materyallerinin 2016 yılında ayrı bir kitap olarak basıldığından ve 2017’de *Halklar ve Kültürler* (Narodı i kultury) serisinde, *Çuvaşlar* (Çuvaşi) ve *Çuvaş Halkının Etnografyası* (Etnografya çuvaşskogo naroda) adında makaleler yayımlandığı ifade edilmektedir.

G. B. Matveyev’in *Dünyanın Dinî-Mitolojik Resmi* (Religiozno-mifologičeskaya kartina mira) makalesinde, Dünya’nın yaratılışı, Güneş ve Ay’ın yaratılışı, yıldız, Demirurge ve ilk insan, tarım aletleri ve onların ortaya çıkışı, ahir zaman ve önemli bazı hayvanlar hakkında bilgi verilmiştir. Hemen hemen anlatılan her mitin sonunda da el işlemlerinde, süs eşyalarında, halk edebiyatı materyallerinde, bu simgelerin nasıl kullanıldığından bahsedilmektedir.

Makaleye göre Çuvaşların Dünya’nın yaratılışı ile ilgili mitlerinden birinde, Evren’in müstakil bir şekilde meydana geldiği ve onu hiç kimsenin yaratmadığı anlatılmaktadır. Böylece *Ulîp*, yeryüzünü sallayıp ışığı yakmış ve balıklar da yeryüzünü sudan çıkarmıştır. Bir diğer mite göre kuşların suyun dibinden çıkarttığı çamurdan, toprak oluşmuştur. Bir başka mite ise *aşlati* “şimşek, yıldırım” ve *şîr*’in “yer” evlenmesiyle *Dünya* oluşmuştur. Yine başka bir mite göre ilk önce *Turî* “Tanrı” suyu yaratmış, ardından da onlara bir tohum atıp altın gibi ışıltılı bir yumurtanın meydana gelmesini sağlamıştır. Döllenmiş yumurtayı deniz dalgaları kırınca gökyüzü ve yeryüzü ortaya çıkmıştır. Makalenin yazarı bu miti, İncil’deki hikâyenin bir tekrarı olarak yorumlamıştır. Dünya’nın yaratılışı ile ilgili bir başka mit de *Ulîp*’in dolunayda doğması ve gökyüzünün *Ulîp*’in omuzlarına dayanması ile ilgilidir.

Çalışmada, Evren’in çekirdeğinin gökyüzü ve yeryüzünü birbirine bağlayan mitolojik bir ağaç olarak görülen *Dünya Ağacı* (Ama Yivîş) olduğu belirtilmiştir. Bundan başka Alt Dünya’nın ağacı, Üst Dünya’nın *Sütlü Dağ*’ı (sütlî Tu) ve Dünya *Dağı/Ana Dağ* (Ama Tu) sembolleri ile Çuvaşların Dünya algısı ayrıntılı olarak betimlenmiştir. Yazının devamında gök cisimlerinin yaratılması ile ilgili mitlerden

bahsedilmektedir. *Üç Güneş* mitine göre *Güneş*lerden ikisinin insanlar tarafından öldürüldüğü, kalan bir *Güneş*'in ise insanlardan korkup uzaklaştığı ve Ay'ın ise özensiz davranan bir kadın tarafından kirletildiği için yukarı yükseldiği anlatılmaktadır. Ayrıca *Çuvaşların* mitolojik bilincinde, Tanrı'nın yarattığı ilk insanın topraktan yaratılan *Demirurge* olduğu, fakat bu insan nesli yok olunca da Tanrı'nın insanı kilden yarattığı, ruhun vücudu bıraktıktan sonra cennete ya da cehenneme gittiği ya da bir bitkiye veya kuşlara dönüştüğü, tarımın önceleri iğne ile yeri kazmak suretiyle yapıldığı, fakat Tanrı'nın onlara acıyıp pulluğu gönderdiği bilgileri de aktarılmıştır. Makalede, ahir zamanda neler olacağı ile ilgili de ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır. G. B. Matveyev, *Çuvaş Dünyası'nın Ural-Altay modelinde olduğu gibi üç katmanlı (üst, orta, alt dünyalar) olduğunu ve Çuvaşların kozmik düşüncesinin kökeninin evrenin ikili-üçlü yapısının varsayımına dayandığını ifade etmiştir.*

D. V. Yegorov'un 15 sayfadan oluşan *Tanrılar, Tanrı ve Ruhlar* (Bogi, bojestva i duhi) makalesinde, öncelikle *Çuvaşların* etnik inancında animizm, totem, fetişizm, sihir, ataların kültü gibi izlerin bulunduğu bahsedilmiştir. Ardından Zerdüştlük, Tanrıçılık, Hristiyanlık, Müslümanlığın etkisiyle de *Çuvaş panteonunun* daha karmaşık ve dönüşümlü bir hale geldiği belirtilmektedir. Bu makalenin en önemli yanlarından bir tanesi de *Turı* "Tanrı" sözcüğünün hem "Tanrı" hem de "ikon" yani *şülti Turı*'nın alt kademesindeki *Tanrıları* karşılayan bir sözcük olduğunun açıklanmasıdır. *Tanrılar* kavramı için *turri* şeklinde *Turı* sözcüğünün iyelik biçim birimli şeklinin de olduğundan bahsedilmektedir.

Tanrılar, Tanrı ve ruh kavramlarının tanımı yapıldıktan sonra tartışmalı konulardan biri olan *Çuvaşların* tek Tanrılı mı yoksa çok Tanrılı mı olduğu sorusuna cevap aranmıştır. Buna göre Devrim öncesi araştırmacılar, *Çuvaşların* tek Tanrılı olmadığı veya tek bir Tanrı'ya kurban verdikleri şeklinde iki görüşe sahiptir. Bu konunun açıklığa kavuşması için etnik kökenlere gitmenin gerektiği düşünülmüştür. Çünkü Bulgar-Suvar ataların, İslam'ın, Altınordu Devleti ve Kazan Hanlığı döneminin, Hristiyanlığın *Çuvaş panteonundaki* etkisi ile ruh ve Tanrılarının sayısı artmıştır.

Makalede geçen Tanrı, Tanrılar ve ruhların sıralamasına göre *Üst Dünya*'da en üstte Tanrı ve ailesi, ardından en yüksek rütbeli iyi Tanrılar yer alır. *Orta Dünya*'da, Orta Dünya'nın iyi Tanrıları, *Kiremet Tanrısı*, aile ve evi koruyan *Tanrılar* yer alır. *Alt Dünya*'da kötü dünyevi ruhlar, Şeytan ve kötü ruhlar yer almaktadır. Fakat zamanla, *Turı*'nın "Tanrı" çeşitli sıfatları, ayrı Tanrılara dönüştürüldüğünden, bu Tanrılarının kendi manevi görevlileri ve koruyucuları da ortaya çıkmış ve konu daha da karmaşık bir hâl almıştır. 18. yüzyılda Ortodokslukla birlikte *Çuvaşların şülti Turı*'sı "yukarıdaki Tanrı" *İsa Mesih* ile *Turı amışi* "Tanrı anne" *Meryem Ana* ile, *Aşlati*, *İlyas Peygamber* ya da sonradan Aziz Nikolas ile birleştirilmiştir. Aziz Nikolas bugün *Çuvaşların* panteonunda *Mikul Turı* olarak yerini almıştır. Makalede, *Çuvaşların* zihninde, üstteki Tanrı, onun altındaki Tanrılar ve ruhlar şeklinde bir sıralama söz konusuysen zamanla *Tanrı, Tanrılar, Ruhlar, melekler ve azizler* şeklinde kült sisteminin oluştuğu gözlemlenmiştir. Makalede ayrıca Tanrı, Tanrılar, Ruhlar, melekler ve azizlerin adları ve işlevleri ve dönüşümleri ayrıntılı bir biçimde okuyucuya sunulmaktadır.

El Kitabında yer alan son makale, V. A. Yendorov'un *Sözlü Halk Yaratıcılığı Ürünlerinde Mitolojik Çizgiler* (Mifologičeskiye syujeti v pamyatnikah ustnogo narodnogo tvorčestva) başlıklı, 20 sayfadan oluşan yazısıdır.

Makalenin girişinde *folklor* teriminin geniş ve dar anlamda bir tanımı yapıldıktan sonra halk edebiyatı ürünlerinden bahsedilmiştir. Tarihselci bakış açısıyla her çağda folklorun işlevsel olduğunu vurgulayan araştırmacı, Eski Bulgar ve Orta Bulgar dönemi edebiyatının anıtları ve bunlara yansıyan sözlü ve şiirsel halk yaratıcılığındaki, Kaşgarlı Mahmud'taki, İbni Fadlan'ın seyahatnamesindeki kozmogoni, astroloji, kahramanlık mitleri, gelenekler gibi pek çok folklor konusunun, bugün *Çuvaşların* dini ve mitolojik

bilincinde yerini aldığını ifade etmektedir. Ardından araştırmacı, Dünya'nın yaratılışı, *Ulíp*, ilk insan, dinî-mitolojik bakış açısı, etiyolojik mitler, *Arşuri*, *vir' şilen* “ateşli yılan, ejderha”, Şeytan-Tanrı karşıtlığı, Güneş, Ay ve yıldızlar ile ilgili folklorla yansıyan mitler hakkında genel bilgiler verdikten sonra folklor ürünlerinde bu mitik unsurların nasıl gösterildiğine dair örnekler vermiştir. Örneğin, kaos kötü bir yaratıkla temsil edilmektedir. Tanrı, masalda bir kahraman olabilmektedir. Deniz ya da İdil ilk topraktır, su altı ve yer altı diğer dünyaları temsil etmektedir.

Masalların sınıf öncesi bir toplumu yansıttığını söyleyen V. A. Yenderov, masaldaki bu mitolojik yapının, kabileden çift olan aileye geçiş sürecinde topluma aktarıldığını ve evliliğin dış dünyadan bir eş getirilmesiyle olacağı fikrini yeni nesile aşıladığını ifade etmektedir. Aynı şekilde çocuk folkloru için de bunun geçerli olduğunu düşünmektedir. Çocukların, büyüklerin isteklerini yerine getirmeleri, eğlenceli, sağlıklı ve kaygısız bir yaşam sürmeleri için çocuk folklorunda gök cisimlerinden, kutsal sayılardan ve mitolojik karakterlerden söz edildiğini ifade etmektedir. Bunlardan başka V. A. Yenderov şarkı türünün, Çuvaş mitolojik bilincini çalışmak için en zengin kaynak olduğunu ifade etmiştir. Ona göre sebebi de eski törenlerde her zaman müzik, oyun, dansın olması ve bu törenlerde söylenen sözlerde Türklere, Tanrılara, insan ruhlarına, gök cisimlerine, koruyucu ruhlara, göksel bedenlere ait motiflerin olmasıdır. Ayrıca ritüel şarkısı dışındaki şarkılarda da bu özelliklerle karşılaşılabilindiğini de eklemektedir.

Sonuç olarak kitaptaki sözlük maddeleri ve makalelerle, Çuvaşların Dünya ve Evren algısının, din algısının nasıl değişikliklere uğradığını izlememiz sağlanmıştır. Evren'in yapısı, Evren'in ve insanın kökeni, göksel cisimler, belli bir grup insan, cins ve totem arasındaki ilişki, doğal olaylar, nesnelere, takvim döngüsü ve tarım büyüüsü, epik kahraman *Ulíp*, yüce Tanrı *Turı*, Tanrılar ve iyi ruhlar, *Demirurge* Tanrısı'nın *Şuyttan* “Şeytan” ile arasındaki çatışma, doğal nesnelere kökeni, son zamanlar ve Evren'in ölümü hakkında, mitin tüm gruplarını anlatan bu dört makale, kitapta bir nevi sözlük maddelerinin kılavuzu niteliğini taşımaktadır.

Çuvaş mitolojisinin ilk etnografik başvuru kitabı olması sebebiyle kitap, Çuvaşça üzerindeki çalışmaların içerisinde önemli bir yere sahiptir. Çuvaş dil ve kültür tarihi üzerinde çalışan araştırmacılar için önemli bir el kitabı olma özelliğini taşıyan çalışmanın, bu alanda yapılacak yeni çalışmalar için bir örnek teşkil edebileceğini belirtmek gerekir.

Kaynaklar

Bayram, Bülent. (2010) Çuvaş Türklerinin Kahramanlık Anlatmaları (Alplar). Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.

Güzel, Sinan (2015). “Bir Batılının Gözünden 18. Yüzyılda Çuvaşlar: Johann Gottlieb Georgi ve Çuvaşlara İlişkin Kayıtları”, *Türkbilgi Türkoloji Araştırmaları Dergisi* 29, s. 101-120.

Güzel, Sinan (2018). “Aleksandra Andreyevna Fuks'un 1840 Tarihli Kazan Notlarında Çuvaşça Dil Malzemesi”, Nazım Muradov, Yılmaz Özkaya (Ed.), *Türkiye ile Türk Dünyası Arasında Bir Köprü Yavuz Akpınar Armağanı*, Ankara: Bengü Yayınları s. 707-723.

Yegorov, D. V., Matveyev, G. B., Nikolayev, G. A. ve Yenderov V. A. (Editörler) (2018). *Çuvaşskaya mifologiya: etnografiçeskiy spravoçnik*. Çeboksarı: Çuvaşskoye knijnoye izdatel'stvo.

Ağ Ortamı Kaynakları

URL-1: <http://www.chgign.ru/a/news/1132.html> [ET:01.01.2020]